

УДК 001.8:159.923

Видра О.Г.

БАГАТОВИМІРНИЙ ЦІЛІСНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена багатовимірному цілісному підходу в прикладному аспекті до психології творчості. У тексті наводиться актуальність даного підходу, перераховуються напрямки психологічних досліджень, в яких розкриваються окремі його сторони. Багатовимірний підхід розкривається з точки зору трьох основних сфер "Я"-концепції людини: душа, особистість, фізичне тіло у їх взаємозв'язку і цілісності. На основі цього наводиться розроблена багатовимірна модель психіки людини, яка є базовою у дослідженні й включає сім рівнів. Суть кожного з них коротко розкривається і наводяться результати дослідження кожного з них стосовно психології творчості особистості.

Ключові слова: багатомірність, цілісність, особистість, творчість, "Я"-концепція.

Надбання психологічної науки є досить великими на сьогоднішній день. Для будь-якого спеціаліста у цій галузі необхідною є систематизація наукових знань, формування і розвиток цілісного світогляду, створення універсальної методології, яка дозволяє прийти до єдиної системи знань, здійснювати ефективну психологічну допомогу, розробляти учбові дисципліни психологічного циклу в оптимальній формі.

В умовах співробітництва технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка і Чернігівської Академії розвитку особистості і суспільства нами була створена школа практичної психології і психотерапії "Усвідомлення", на базі якої з 2010 року ми почали розробляти багатовимірну цілісну методологію. Цьому питанню у прикладному аспекті до психології творчості особистості присвячена дана стаття.

Для сприймання цілісної картини даного підходу розглянемо його базові складові компоненти.

Цілісний підхід (холістичний від англ. holistic approach) як складова частина системного підходу в психології є достатньо розробленим у гештальтпсихології (Австрійська і Лейпцігська школи), у концепції Д.Б. Ельконіна, культурно-історичній концепції Л.С. Виготського, теорії діяльності О.М. Леонтьєва і С.Л. Рубінштейна, описовій психології В. Дільтея, гуманістичній психології, комплексних дослідженнях психіки Б.Г. Ананьєва і В.С. Мерліна, в цілісно-особистісному підході до людини в роботах Н.Непомнящей та в інших.

Багатовимірний підхід застосовується у трансперсональній психології (Р. Монро, С. Гроф, К. Уилбер, Ч. Тарт, К. Селченко), гуманістичних теоріях особистості (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Г.О. Балл, І.Д. Бех, В.В. Рибалка), глибинній психології (К.Г. Юнг), духовно-орієнтованому підході (Е.О. Поміткін), багатомірній медицині (Л.Г. Пучко), нейропсихології (Р. Уолш, М. Познер), теорії психосинтезу (Р. Ассаджиоли), гіпнотерапії (М. Еріксон, М. Ньютон, Л.Л. Васильєв, Д. Кеннон, М.Р. Гинзбург), гуманній педагогіці (Ш.О. Амонашвили).

Третім компонентом є історія розвитку психологічних знань. Дослідники виділяють різні її етапи в залежності від підходів щодо визначення їх меж. Серед них відомий культурологічний підхід (В.А. Роменець), принцип об'єктивізму (Г. Еббінгауз) та інші. Нас зацікавив погляд на розвиток психологічної науки залежно від того, що було її предметом. У такому контексті виокремлюють чотири етапи: психологія як наука про душу; як наука про свідомість; як наука про поведінку; як наука про психіку. Ці етапи докладно розглянув у своїй роботі М.Й. Варій [3, с. 11-40].

Таким чином, природна "Я"-концепція людини включає три основні сфери її буття: душа, особистість, фізичне тіло в їх взаємозв'язку і цілісності. Дане твердження ми взяли як одне з базових у розробці багатовимірної цілісної методології. Відповідно була сформована багатовимірна модель психіки людини і ми здійснюємо дослідження кожного її рівня [4, с. 23-26]. Розглянемо цю модель і результати досліджень творчості на кожному рівні.

Модель складається з семи основних рівнів. Вищі рівні мають пріоритет, що виражає духовну сутність людини і умову її цілісності.

1. Джерело. Усе в Всесвіті є енергією (А.Ейнштейн). В енергії є джерело. Оскільки людина є частиною Всесвіту, то її це теж стосується.

На даному етапі розвитку людства своє джерело людина може пізнати, усвідомити, зрозуміти лише інтровертно. Цьому питанню присвячена велика кількість досліджень в різних галузях наук. Ми зосередилися на результатах досліджень гуманістичної, трансперсональної психології і гіпнотерапії. А також провели подібні дослідження.

У дослідженні приймали участь ті, хто звертався за психологічною допомогою індивідуально, учасники семінарів-тренінгів, які були організовані школою практичної психології і психотерапії "Усвідомлення", а також студенти технологічного факультету, які навчаються за спеціальністю технічна творчість і виявили бажання прийняти участь у дослідженні. У глибоких трасових станах учасникам задавалися запитання: "Що є твоїм початком, джерелом?"; "Опиши як ти відчуваєш джерело, які його якості?". На перше питання отримували різні відповіді, частіше вони залежали від релігійних, наукових переконань, світогляду – Бог, Творець, Джерело, Поле абсолютної енергії, Аллах, Кришна і т.д. На друге питання серед усіх учасників незалежно від переконань виявилися спільні моменти майже в усіх відповідях. Атрибутами джерела називалися усвідомлення себе, любов, радість, творчість, щирість. Такі ж результати отримали у подібних дослідженнях М.Ньютон [9], Р.Монро [7], Д.Кеннон та інші.

Таким чином, творчість закладена в людині з самого початку, вона є невід'ємною частиною людської сутності і нерозривною із станом любові і радості, що є гармонійним станом людини, основою її благополуччя, а твердження І.А.Зязюна "Особистість починається з любові" стосується людини в цілому.

2. Душа. Усвідомлення себе як душі – частинки Творця (наприклад, в християнстві душею вважається іскра Бога) – також відбувається інтровертно. На цьому рівні до атрибутів Творця додається усвідомлення своєї унікальності творчого потенціалу, неповторності, обдарованості, єдності з усім. Тому якщо ми говоримо про виховання, то потрібно розуміти, що цей процес стосується не тільки цілеспрямованого формування необхідних якостей особистості, але й допомоги людині у реалізації її творчого потенціалу.

Наприклад, проаналізуємо етимологічне значення слова "виховання". Це слово стародавнього слов'янського походження. Воно не походить від іншомовного слова (стародавньої грецької або латинської). Російське слово "воспитание" складається з таких частин "в" "ос" "питание". Якщо брати за основу старослов'янське тлумачення цього слова, то його значенням є "питание оси (внутренний стержень, внутреннее содержание, основа) человека". Українське слово "виховання" і схоже на нього білоруське "вихаванне" складається з частин "ви" і "ховання". Тобто щось сховане (зап'ятано), а ми виховуємо це. Отже, коли ми розглядаємо людину багатовимірно і цілісно, як душу, особистість (дух), тіло у єдності, то суть виховання полягає у виявленні і реалізації планів, інтересів душі, формуванні і розвитку якостей особистості як "інструменту" реалізації душевних намірів та здобуття досвіду з врахуванням особливостей тіла і специфіки його нервової системи.

3. Причинно-наслідковий рівень. У різних психологічних теоріях цей рівень також називаються каузальним (лат. *causalis* – причинність), детермінуючим, у східній філософії – кармічним (палі. *kamma* – "причина-наслідок, відплата", від санскр. *कर्मन्* "справа, дія, праця"). У дослідженнях ми виявили, що даний рівень стосується розвитку досвіду душі, реалізації її потенціалу: базових інтересів, внутрішньої спрямованості щодо самовдосконалення відповідно своїй унікальності, обдарованості, якою вона наділена. Основними станами, які супроводжують усвідомлення на каузальному рівні, є радість і щирість. Що стосується творчості, то саме в таких станах відбувається осяяння, народження нових ідей. Цікавим фактом є те, що навіть коли відбувається осяяння причини невдачі у вирішенні творчого завдання, які ми давали на заняттях з психології творчості, то першим проявом був стан радості, а лише потім з'являвся настрій розчарування, досади тощо.

4. Ментальний рівень. Ця сфера психіки пов'язана з мисленням й більше стосується сфери особистості людини: думки, стереотипи мислення, його стилі, конвергентність або дивергентність, логіка сприйняття світу і т.д. Концентрування на цьому рівні супроводжується майже повною відсутністю емоцій, та проявляється у роботі з моделями, формами, абстрактними об'єктами. Наприклад, людина, яка вирішує рівняння, виконує креслення, розробляє модель, проект, продумує послідовність створення об'єкта творчості.

5. Емоційно-почуттєвий рівень. Це сфера психіки людини, яка проявляється в образному мисленні, стереотипах поведінки, емоціях, почуттях, бажаннях, візуалізації, фантазіях і т.д. У психології творчості цей рівень достатньо представлений у результатах досліджень багатьох науковців, тому детально зупинятися у даній статті на цьому питанні не будемо.

6. Ефірний рівень. Ця сфера психіки не часто зустрічається у психологічних дослідженнях і більше згадується у філософських, східних тілесно орієнтованих напрямках психотерапевтичної роботи. Також на сьогоднішній день в науці існує багато розбіжностей щодо цього рівня. У психотерапевтичній практиці ми розглядаємо цей рівень у вигляді проявів відчуттів у проєкції на тілі – нефізичні, але які відчуваються ніби як фізичні. Наприклад, "важкість на плечах", "душа в п'ятки", "легкість на серці", "метелики у животі". В процесі допомоги ми орієнтуємося на їх в ході діагностики проблеми, а також після її вирішення, оскільки ефірні відчуття прямо відображають стан проблеми на вищих рівнях. Також у них відображаються стани творчості особистості. Наприклад, стан натхнення відображається в ефірному відчутті "наповненості в грудях", "ясності в голові", "легкості в долонях" та ін.

7. Фізичний рівень. По суті усі психосоматичні явища демонструють вплив вищих (особистісних, душевних) рівнів по відношенню до нижчих – соматичних [8, с. 77]. Тому будь-яке втілення творчості в матеріальному вигляді є прямим відображенням внутрішнього світу людини, вищих рівнів її буття. Одночасно сприймання людиною матеріальних об'єктів творіння відображається на кожному з вище зазначених рівнів її буття, на чому засноване творче спілкування і взаємодія.

Таким чином, багатовимірний цілісний підхід розглядає творчість як один з базових елементів людського буття, невід'ємну частину людської сутності, яка нерозривна із станом любові й радості, що є гармонійним станом людини, основою її духовного, особистісного і фізичного благополуччя.

Багатовимірною моделлю дає можливість аналізувати процес і результати творчості особистості на різних рівнях, виявляти джерела творчого натхнення, а також встановлювати причини проблем, які блокують можливість займатися творчістю.

На базі цього підходу і моделі нами був розроблений метод багатовимірної діагностики і корекції, який дозволяє це встановити і розробити варіанти вирішення проблем [15, с. 28]. Так у роботі зі студентами, які навчаються за спеціальністю технічна творчість, за допомогою цього методу ми допомагали їм усвідомити стан, процес і результати творчості на рівні душі, особистості й тіла: виявляли переконання (причинно-наслідковий рівень), думки і стереотипи мислення (ментальний рівень), емоційні стани (емоційно-почуттєвий рівень), нефізичні відчуття (ефірний рівень), які сприяють процесу творчості або навпаки, створюють перешкоди у творчості, роблять це складним процесом і потребують корекції. Ось деякі переконання, які сприяють творчості: "творчість – це легкість", "творчість – це відпочинок", "творити природно" та ін. Переконання, які не сприяють творчості: "творчі люди – бідні", "творити важко", "болісна творчість", "я не потрібен", "творчість критикують", "творчість безглузда" та ін. Оскільки переконання знаходяться на вищих психічних рівнях, то нижчі рівні (ментальний, емоційно-почуттєвий, ефірний і фізичний) їм відповідають за змістом і якістю, що проявляється в думках, емоційних станах, відчуттях і в соматичі. Якщо відбувається корекція переконань, щире прийняття нових, конструктивних їх форм, то відбуваються зміни на нижчих рівнях.

Наприклад, в одного із студентів-учасників дослідження було переконання "творчість критикують". Він пише вірші. Це в свою чергу створювало бар'єри у вигляді негативних думок щодо процесу творення, таких же емоційних станів (замкненість, сором'язливість, зневіра у себе), відповідних відчуттів в процесі творчості і як наслідок свої твори студент або не показував, або почувався некомфортно, коли читав твори людям, або їх читали інші. В ході корекції студент прийняв нове переконання – "я потрібен". Це призвело до суттєвих змін, які дозволили юнакові творити легше, більш щиро, представляти свої твори на конкурсах, концертах, у соціальних мережах.

Крім цього така корекція дозволяє не тільки знаходитись у гармонійному творчому стані, але й багатовимірною, цілісно сприймати результати творчості, відчувати передані емоційні стани, думки, унікальні прояви душі людини.

Насамкінець, розкритий у даній статті підхід дає можливість багатовимірного розвитку творчих здібностей людини, від усвідомлення внутрішньої унікальної сутності душі до втілення творчого задуму в матеріальному світі.

Використані джерела

1. Балл Г.А. Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии. – Киев – Донецк: "Ровесник", 1993. – 32 с.
2. Бех І.Д. Духовні цінності розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – №4. – С. 124-129.
3. Варій М.Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.
4. Видра А.Г. Многомерная психоэнергетика: целостная методология познания мира и перспективы развития практической психологии // Парадигмы знаний у новую эпоху: назустріч глобальним змінам: Матеріали 1-ї Міжнародної наукової конференції (Чернігів, 14 грудня 2012р.). – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – 2012. – С. 23-26.
5. Гроф С. Духовный кризис: Статьи и исследования. – М.: Изд-во "Эксмо-пресс", 1995. – 255 с.
6. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Науково-методичний посібник. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
7. Монро Р. Далекие путешествия. Перев. с англ. – К.: "София", М.: ИД "София", 2003. – 322 с.
8. Непомнящая Н. Целостно-личностный поход к человеку // Развитие личности. – 2002. – №4. – С. 61-81.
9. Ньютон М. Предназначение души. Жизнь между жизнями / Пер. с англ. К. Р. Айрапетян.- СПб.: Будущее Земли, 2002. – 384 с.
10. Помиткін Е.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 164 с.
11. Пучко Л.Г. Многомерная медицина. Система самодиагностики и самоисцеления человека. –6-е изд., испр. и доп. – М.: АНС, 2001. – 432 с.
12. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
13. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Изд. группа "Прогресс", "Универс", 1994. – 480 с.
14. Роменець В.А. Історія психологічної епохи Просвітництва. Навчальний посібник. – К.: Вища школа., 1993. – 568 с.

15. Славгородский В.Т. Метод многомерной психоэнергетической диагностики и коррекции (МПДК) // Парадигми знань у нову епоху: назустріч глобальним змінам: Матеріали 1-ї Міжнародної наукової конференції (Чернігів, 14 грудня 2012р.). – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – 2012. – С. 27-30.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

Wydra A.

MULTIDIMENSIONAL HOLISTIC APPROACH TO PSYCHOLOGY OF PERSONAL CREATIVITY

Multidimensional holistic approach of psychology of creativity within applied aspect is represented in the article. Rationales of the mentioned approach, as well as lines of psychological research are stated. The article supplies references on holistic approach as a part of system approach in psychology and multidimensional approach alongside. The basis of the current work are researches in Gestalt psychology, humanistic, descriptive, transpersonal psychology as well as cultural and historical perspective, psychosynthesis theory, activity theory, holistic-personal approach, psycho-oriented approach and hypnotherapy.

Multidimensional holistic approach is discussed from the point of view of three main spheres of self-conception in their interconnection: anima, personality, physical body, that is performed on the basis of stages analysis of psychology development history according to its subject matter. A multidimensional model of human psychic is figured out as a result, that is being a key point in the research and includes seven levels: source, anima, and cause and effect level, mental, feeling and emotional, ethereal and physical level which are combined in hierarchy system.

Current researches provide the following conclusion: creativity is natural for human, being an integral part within state of love and joy, making a harmony in human's state – that is a basis for one's well-being in relations, health, professional and mental development.

Each point is briefly represented and characterized. Research results samples from the perspective of psychology of personal creativity are supplied.

Experimental research was performed among students of specialty "Technical creativity". As a result, creativity encouraging factors, namely beliefs (cause and effect level), views and stereotypes of thinking (mental level), emotional states (feelings and emotional level), non-physical feelings (ethereal level) where singled out, as well as the factors which create barriers making creativity difficult and requiring correction.

Research shows that in case of beliefs correction and accepting of their new constructive forms, positive changes on the lower levels take place.

The approach discussed in the article gives an opportunity of multidimensional development of human's creative skills development, starting from internal uniqueness recognition – up to creative ideas realization in material world.

Key words: multidimensionality, holism, personality, creativity, self-conception.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2015